

Ahmed Hameyar, Sultan Cüneyd-i Safevî'nin İbn Şemmâ' Halebî'ye Yazdığı Mektup

Muhriddin Mamadaminov

Hameyar, A. (1392). Mektubu Sultan Cüneyd Safevi be-İbn Şemma' Halebî. *Peyam-ı Baharistan*, (25), ss. 135-139 [Hameyar, A. (1392). Sultan Cüneyd-i Safevî'nin İbn Şemmâ' Halebî'ye Yazdığı Mektup. *Peyam-ı Baharistan*, (25), ss. 135-139.].

Özet

Bu çeviri, Şeyh Cüneyd'in Haleb'te kaldığı dönemde Şemseddin İbn Şemmâ'a yazdığı mektuptan oluşmaktadır. Mektup, Sibt İbn el-Acemî'nin *Künûzu'z-Zeheb fi Târîhi Haleb* adlı eserinde yer almaktadır. Şeyh Cüneyd, Şeyh Muhammed bin İdris Erdebîlî'nin kız kardeşiyle evlenmiş ve anlaşmazlık nedeniyle boşanmıştır. Sibt İbn el-Acemî, Şeyh Cüneyd'in Haleb'te kaldığı dönemde onun faaliyetlerine şahit olmuştur. Gördüğü bütün hadiseleri ayrıntılarıyla *Künûzu'z-Zeheb* isimli eserinde kaydetmiştir. Şeyh Cüneyd'in Haleb ve çevresinde kaldığı dönemi izah eden bu mektup, faaliyetlerinin içeriğinin nasıl görüldüğü hakkında ipucu sunmaktadır. Mektubun içeriğine göre Şemseddin İbn Şemmâ', Muşa'şai olarak itham edilmiş ve Şeyh Cüneyd'in de Muşa'şailerle ilişkisi sorgulanmıştır.

Abstract

This translation consists of a letter written by Shaykh Junayd to Shams al-Dîn Ibn Shammâ during his stay in Khalab. The letter is included in Sibt Ibn al-Ajamî's *Kunûz ez-Zaheb fi Târîhi Halab*. Shaykh Junayd married the sister of Shaykh Muhammad bin Idris Ardabilî and divorced her due to disagreement. Sibt Ibn al-Ajamî witnessed the activities of Shaykh Junayd during his stay in Halab. He recorded all the events he saw in detail in his work *Kunûz ez-Zaheb*. This letter, which explains the period of Sheikh Junayd's stay in and around Halab, provides a clue about how the content of his activities was seen. According to the content of the letter, Shams al-Dîn Ibn Shammâ was accused of being a Musha'sha'î and Shaykh Junayd's relationship with the Musha'sha'î was questioned.

Corresponding Author

Muhriddin
Mamadaminov

Article History

Received
14 January 2025
Accepted
19 April 2025

Anahtar Kelimeler

Şeyh Cüneyd, İbn
Şemmâ', *Künûz ez-
Zeheb fi Tarihi Haleb*.

Keywords

Sheikh Junayd, Ibn
Shammâ', *Kunûz ez-
Zaheb fi Tarihi Halab*.

Giriş

Bu çeviri, Şeyh Cüneyd'in Halep ve çevresindeki faaliyetlerinin şahidi Sıbt ibn el-'Acemî'nin *Kunûzu'z-Zeheb fi Tarih-i Haleb* eserindeki mektubu konu edinen Ahmed Hameyar'ın makalesinden ibarettir. Hameyar, Şeyh Cüneyd ve dönemi hakkında bilgi veren kaynaklara göre makalesini hazırladığı gibi Halep'teki faaliyetlerinden bahseden eserlerden de söz etmektedir. Özellikle Sıbt İbn Acemî'nin *Kunûzu'z-Zeheb*'te Şeyh Cüneyd'den bahseden kısımları çalışmalarına konu edinen eserler ve verdikleri bilgileri de değerlendirmektedir.

Şeyh Cüneyd'in yazdığı mektup ve mektubun içeriğinden yola çıkarak Hameyar, Erdebîl Tekkesi şeyhleri hakkında da kısa bilgiler vermektedir. İbn Bezzâz'ın *Saffetü's-Safâ*'da yer alan bilgilerden yola çıkarak Şeyh Safiyyüddün Erdebîlî, Şeyh Sadreddin ve Şeyh Ali Siyahpûş hakkında bilgilerle Ehlisünnet ve Şafi olduklarını ve Şeyh Cüneyd'in Ehlisünnet ve Şafi mezhebinden ilk ayrılan kişi olduğu sonucuna varmaktadır. Bunlara ek olarak Halep ve çevresindeki Erdebîlî ailesi ve bunların Kevâkibî adıyla tanındığını yine kaynaklardan tespit etmektedir.

Ebü'l-Feth Safiyyüddîn İshâk b. Emînidîn Cebrâil b. Sâlih b. Kutbiddîn Ebî Bekr Erdebîlî (ö. 735/1334), Safeviyye Tarikatı'nın kurucusu ve Safevî Devleti'ni kuran ailenin atasıdır. Hicrî 650 (Miladi 1252) yılında Erdebîl'de doğmuştur. Soyunun Arap, Türk, Fars ya da Kürt olduğuna dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hayatına dair en kapsamlı bilgiler, vefatından yirmi dört yıl sonra oğlu Sadreddîn Erdebîlî tarafından İbn Bezzâz'a hazırlattırılan *Safvetü's-Safâ* (tam adıyla *Mevâhibü's-seniyye fi menâkıbî's-Safeviyye*) adlı eserde yer almaktadır (Öngören, 2008, s 476).

İbn Bezzâz, Evekkülî b. İsmâil b. Hâc Muhammed el-Erdebîlî (ö. 759/1358'den sonra), Safeviyye Tarikatı'nın kurucusu Şeyh Safiyyüddîn Erdebîlî'nin menkıbelerini içeren *Safvetü's-safâ* adlı eserin müellifidir. Nisbesinden, Safeviyye Tarikatı'nın merkezi olan Erdebîl şehrinden olduğu anlaşılmaktadır. Babasının kumaş tüccarı (bezzâz), kendisinin ise Şeyh Safiyyüddîn'in oğlu ve halifesi Şeyh Sadreddîn-i Erdebîlî'nin müridi olduğu bilinmektedir. İbn Bezzâz, mürşidinin babası ve ilk pîri olan Şeyh Safiyyüddîn-i Erdebîlî hakkında yazdığı bilgileri esas alarak kaleme aldığı *Şafvetü's-şafâ* adlı eseriyle tanınmıştır. Müellif bu eseri yazarken Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifin*'ini örnek almıştır (Cebicioğlu, 1999, s 378).

1. "Sultan Cüneyd-i Safevî'nin İbn Şemmâ' Halebî'ye Yazdığı Mektup"

Şeyh Safiyyüddîn Erdebîlî'ye nispet edilen Safeviyye Tarikatı, İslâmî dönem İran'ının en etkili tarikatlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu tarikat, zamanla Şeyh Safiyyüddîn'in müritlerinin gayretleriyle Şîlik tarihindeki en önemli siyasî hareketlerden biri olmuştur. Nihayetinde, İran tarihinin en güçlü hanedanlarından biri olan Safevî Hanedanı'nın ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Şeyh Safiyyüddîn ve haleflerinin mezhep anlayışı, araştırmacılar arasında daima tartışma konusu olmuştur. Güvenilir kaynaklardan biri olan İbn Bezzâz'ın *Safvetü's-Safâ* adlı eseri, Şeyh Safî'nin hayatı boyunca Ehlisünnet itikadına bağlı olduğunu göstermektedir. Ancak, Safevî padişahları zamanla onun Şîi olduğunu ileri sürmüş, bu iddia Şîi ulema tarafından da kabul edilmiştir.

Safevîler, Şeyh Safiyyüddîn'in zahiren Ehlisünnet mezhebine göre amel ettiğini kabul etmişlerdir. Ancak bu durumu, dönemin şartları ve Şeyh Safî'nin yaşadığı dönemin gereklilikleri nedeniyle takıyye yaparak Şîiliğini gizlemek zorunda kalmasıyla açıklamışlardır. Şah Tahmasb Safevî'nin talimatıyla, *Safvetü's-Safâ* adlı eserin yeniden düzenlenmesi ve tashihi görevi, Ebü'l-Feth Hüseyinî'ye verilmiştir. Ebü'l-Feth Hüseyinî, bu meseleye dair tashih edilmiş nüshanın giriş kısmında şu ifadeleri zikretmiştir:

"Safevî tarikatının büyük şeyhleri (*kuddise'llâhu ervâhahum bi'l-envâr el-celiyye*), muhaliflerin hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamışlardır. Döneminin zulüm ve fesat ortamında, irşat ve davetle meşgul olmuşlardır. Muhaliflerin baskısı altındaki şartlar nedeniyle takıyyenin, şer'î ve zarurî bir yol olduğu, muhakkiklerin, ulema ve müctehitlerin ittifakıyla bir farz ve kesin bir yükümlülük olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple, Safevî tarikatının büyük şeyhleri (*kuddise'llâhu esrârehum*), takıyye kurallarını gereği gibi yerine getirmiş ve bu hususta son derece tedbirli davranmışlardır. İlâhî marifet ve hikmeti, taliplerin kabiliyet ve idrak seviyesine göre ulaştırmayı esas almışlardır. Herkes, kendi hâl ve istidadına uygun

olarak şeriatın faydalarından ve hakikatin işaretlerinden istifade etmiş, bu sayede manevi sorunlarına çözüm aramıştır." (İbn Bezzâz Erdebîlî, s. 1200).

Ahmed Kesrevî'nin *Şeyh Safî ve Tebâreş* adlı eserinde, Şeyh Safiyyüddîn ve ailesinin Şiîliği ile Seyyidlik iddialarını sorgulaması, Şeyh Safî'nin mezhebini tartışmalı ve ihtilafli bir mesele haline getirmiştir. Bu bağlamda, çeşitli araştırmacılar, kendi yaklaşımlarına ve görüşlerine dayanarak, Şeyh Safî'nin Şiî ya da Sünnî olduğuna dair deliller ileri sürmüşlerdir.

Şeyh Safî'nin gerçekten Ehlisünnete mensup olup olmadığı ya da takıyye gereği zahirde Sünnî bir kimlik sergileyip sergilemediği tartışmalıdır. Ancak, haleflerinin Şiîliği ne zaman benimsediği ve bu inançları açıkça ifade etmeye ne zaman başladığı konusu belirsizdir. Bu mesele, Safevî tarihi araştırmalarında hâlâ ihtilaflidir. Bazı araştırmacılara göre, Şeyh Safî'nin oğlu Şeyh Sadreddîn, Şiîliği açıkça benimseyen ilk isimdir. Bazılarına göre ise bu kişi, onun oğlu Hâce Ali Siyahpuş'tur. Ancak çoğu araştırmacıya göre, açık ve resmî bir şekilde Şiîliğe geçmesi Sultan Cüneyd-i Safevî döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönem, Safeviyye Tarikatı'nın bir tasavvufî yol olmaktan çıkarak siyasî bir harekete dönüştüğü zamandır.

Bu görüşler, genellikle güvenilir birinci elden kaynaklara değil, daha çok tahminlere ve pek güvenilir olmayan rivayetlere dayanmaktadır. Bu tür görüşlerin detaylı incelemesi, çoğu zaman bu konuda yazılmış makalelerin ve kitapların tekrardan öteye geçmemektedir. Bu nedenle biz makalemizde, yalnızca Şeyh Cüneyd'e ait bir metni tanıtmakla yetineceğiz. Bu metni inceleyerek, hem Cüneyd-i Safevî'nin bazı inançlarını aydınlatabilir hem de Şeyh Safî'nin haleflerinin Şiîliği ne zaman benimsediğine dair ipuçları elde edebiliriz.

Sıbt İbnü'l-Acemî (ö. 884 H), IX. yüzyılda Halep'te yaşamış bir tarihçidir. Şeyh Cüneyd-i Safevî'nin çağdaşıdır. Onun kaleme aldığı *Künûzu'z-Zehab fî Târîhi Haleb* adlı eserde, Şeyh Cüneyd'e ait bir mektup yer almaktadır. Bu mektup, Halep âlimlerinden Şemseddin İbn Şemmâ'ya (791-863 H) hitaben yazılmıştır. Bu belge, Safevî hareketinin siyasî bir yapıya dönüşümünü yansıtan önemli bir kaynaktır. Ayrıca, Şeyh Cüneyd ve oğlu Şeyh Haydar'dan günümüze ulaşan belki de tek yazılı metin olması bakımından istisnai bir öneme sahiptir. Ancak, bu metin bugüne kadar Safevî araştırmacıların dikkatinden kaçmış görünmektedir.¹

Şeyh Cüneyd'in, İbn Şemmâ'ya yazdığı bu mektup büyük bir öneme sahiptir. Bu yazıda mektubun tam metni aktarılmış ve Farsçaya (Türkçe'ye) çevrilmiştir. Ancak, öncelikle mektubun yazılmasına neden olan tarihî olaylara kısaca değinilecektir. Metindeki bazı belirsizlikler nedeniyle, mektubun detaylı analizi ve Şeyh Cüneyd'in düşüncelerine dair nihai değerlendirme, Safevî çalışmalarına ilgilene araştırmacılara bırakılmıştır. Bu süreçte, Arapça metnin çevirisi ve çözümlemelerinde destek veren değerli hocam Sayın Mir Behruz Mir Hoşkalb'e içten teşekkürlerimi sunarım.

2. Sultan Cüneyd'in Kuzey Şam'daki Varlığı

Sultan Cüneyd, babası Şeyh İbrahim'in ardından Erdebil Tekkesi'nin postuna oturmuştur. O, Safeviyye Tarikatı'nı bir siyasî harekete dönüştüren ve iktidara ulaşmak için çaba gösteren ilk kişidir. Sıbt İbnü'l-Acemî, eserinde Sultan Cüneyd'in Kuzey Şam bölgesindeki varlığına dair önemli bilgiler aktarmaktadır. Ona göre, Cüneyd, Kilis şehrine yerleşmiş ve burada bir cami ve hamam inşa etmiştir.² Babası ve dedesinin itibarı sayesinde³ insanlar ona büyük bir bağlılık göstermiştir.

1 Bu mektup, daha önce Rahmeti (1389/2010, s. 788) tarafından tanıtılmıştır. Ancak Rahmeti, bu mektubu yanlışlıkla Seyyid Muhammed Muşa'şaa'ya nispet etmiştir. Sıbt İbnü'l-Acemî'nin yazısında böyle bir anlam çıkarılması, ilk bakışta mümkün görünmektedir. Ancak, *Künûzu'z-Zehab fî Târîhi Haleb* eserinde yer alan metni dikkatle incelendiğinde, mektubun gerçekte Cüneyd-i Safevî'ye ait olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu yanlış anlamının kaynağı, Sıbt İbnü'l-Acemî'nin, Şeyh Cüneyd'in yargılanma sürecinden ve ona yöneltilen "şa'şaa" (yani Seyyid Muhammed Muşa'şaa'nın takipçisi olma) suçlamasından bahsetmesidir. Bu olaydan hemen sonra, parantez içinde Seyyid Muhammed Muşa'şaa'nın durumuna değinilmiş ve ardından doğrudan Cüneyd'in mektubu aktarılmıştır. Bu bağlam hatası, mektubun yanlış bir şekilde Seyyid Muhammed Muşa'şaa'ya ait olduğu izlenimini yaratmıştır.

2 Kilis günümüzde Türkiye'nin güneyinde, Suriye ile sınır noktasında yer almaktadır.

3 Makalede ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere, Sıbt İbnü'l-Acemî, Cüneyd'i Seyyid Ali b. Sadreddin Erdebîlî'nin oğlu olarak tanıtmıştır. Ancak, onun İbrahim b. Ali'nin oğlu olduğunu biliyoruz. Hâce Ali Siyahpuş, 830 Hicrî yılında bir grup

Emirlerini tereddütsüz yerine getiren bu insanlar, onun hizmetinde bulunmaktan geri durmamışlardır. Rum (Anadolu), Acem (İran) ve diğer bölgelerden gelen ziyaretçiler, kendisine hediyeler getirmişler. Daha sonra, müritleriyle birlikte Cebel-i Musa (Musa Dağı) civarında, Antakya'ya yakın bir bölgeye yerleşmiştir. Burada ahşaptan evler inşa ederek bir topluluk oluşturmuştur. Ancak, onun davranışları dervişlere özgü sade bir yaşamdan çok, bir hükümdarın tavırlarını yansıtmaktadır (Sıbt İbnü'l-Acemî, 1418/1997/2, ss. 284).

Künûzu'z-Zeheb adlı eserin müellifi, Şeyh Muhammed b. İdris Erdebîlî adında bir kişiden bahsetmektedir. Bu kişinin, Erbil'den (ya da belki Erdebîl'den)⁴ Halep'e göç ettiği belirtilmiştir.

Sultan Cüneyd, onun kız kardeşiyle evlenmiştir. Ancak bu evlilik, anlaşmazlıklarla sona ermiş ve aralarında bir kırgınlık ortaya çıkmıştır (Sıbt İbnü'l-Acemî, 1418/1997/2, ss. 285).

Sıbt İbnü'l-Acemî, 861 Hicrî yılı olayları çerçevesinde, Halep'teki Darü'l-Adl'de Şeyh Cüneyd'in gıyabında gerçekleştirilen mahkeme meclisini ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Bu meclis, Memlûk valisinin, şehrin dört kadısının ve Şemseddin b. Şemmâ'nın katılımıyla düzenlenmiştir. Mahkemede, Şeyh Cüneyd'e bazı ithamlar yöneltilmiştir. Bunlar arasında, onun "Şa'şa" mezhebine mensup olduğu (yani Seyyid Muhammed Muşa'şai'nin yolundan gittiği) ve cemaatten uzaklaştığı iddiaları bulunmaktadır.⁵ Şeyh Cüneyd, bu ithamlara karşı kendisini savunmak ve hakikati beyan etmek için İbn Şemmâ'ya hitaben bir mektup yazmıştır. Bu mektup, tasavvufî şahsiyetine ve tarikattaki makamına yönelik suçlamalara cevaben kaleme alınmıştır.

3. Şeyh Cüneyd'in Yargılanması ve Sonrasında Yaşananlar

Künûzu'z-Zeheb adlı eserin müellifi, Şeyh Cüneyd'in yargılanma sürecini ve sonrasında yaşanan olayları şöyle anlatmaktadır:⁶

"Ramazan ayının yirmi beşinci Salı günü, Halep'teki Darü'l-Adl'de Bostânsarâ adlı yerde, Halep Valisi Canım'ın huzurunda bir meclis düzenlendi. Bu meclise, dört mezhebin kadıları ile Şeyh Şemseddin b. Şemmâ ve Şeyh Şemseddin Muhammed b. Selâmî katıldı. Meclisin amacı, Seyyid Ali b. Sadreddin Erdebîlî'nin oğlu Şeyh Cüneyd'in davasını ele almaktı⁷... Halep Valisi, daha önce Şeyh Cüneyd'i getirmek için birini göndermişti. Ancak, Cüneyd gelmeyi reddetti. Bunun üzerine, Antakya müftüsü Şemseddin b. Muhsin Şafiî, valinin maiyetindekilerle birlikte Cüneyd'in yanına gitti. Ancak, Cüneyd ona karşı direnerek teslim olmayı reddetti. Daha sonra, Sultan'ın devatdârı⁸ Elmas, Cüneyd'i getirmek üzere görevlendirildi. Bir grup askerle birlikte Cüneyd'in yanına gönderildi, fakat Cüneyd teslim olmayı yine reddetti. Elmas, geri dönerek Şeyh Cüneyd'in yanındaki kişilerin, kendisini getirmeye

müridiyle hac niyetiyle yola çıkmış ve Şam'a uğramıştır. Daha sonra Mekke'ye yönelmiş, burada bir süre kaldıktan sonra dönüş yolunda Kudüs'e gitmiştir. 832 Hicrî yılında Kudüs'te vefat eden Hâce Ali, Mescid-i Aksa'nın doğu duvarı yakınındaki Babürrahme Mezarlığına defnedilmiştir. Müridleri, mezarı üzerine bir türbe inşa etmişlerdir (Müciruddin el-Hanbelî, 1983/2, s. 169).

Hâce Ali'nin Şam'daki varlığı, Safeviyye Tarikatı'nın bu bölgede yayılmasında önemli bir etken olmuştur. İbn Hanbelî (ö. 971 H), Halep'teki Safeviyye Tarikatı'nın önde gelen şeyhlerinden Ebû Yahya Kevâkibî (ö. 897 H) hakkında şu bilgiyi aktarmıştır: "Bu şeyh, tarikati Beytülmağdis'te (Kudüs) medfun olan Şeyh Pakîr'den, o da Şeyh İbrahim es-Sübtî'den, o da Kudüs'teki meşhur türbenin sahibi Hâce Ali'den, o da Hâce Sadreddin Erdebîlî'den almıştır" (İbn Hanbelî, 1972-1974/2, s. 230).

Henüz yayımlanmamış bir başka yazımızda, Şam ve Halep bölgelerindeki Safeviyye Tarikatı'nın sufleri ve şeyhleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunduk.

4 Kitapta geçen metinde, bu kişinin adı "Erbil" (günümüz Irak'ının kuzeyinde bulunan Erbil şehri) olarak kaydedilmiştir. Ancak, bu kişinin Erdebil'e nispet edilmesi ve Sultan Cüneyd ile yakın bir ilişki geliştirmesi göz önüne alındığında, burada geçen ismin Erdebil olarak yanlış kaydedilmiş olabileceği düşünülmektedir.

5 Cüneyd'in mektubunun içeriğine bakıldığında, kendisine yöneltilen suçlamanın, cemaatle namazı (ve genel olarak ibadetleri) terk ettiği iddiasına dayandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu ifadeden, onun Sünnî mezhepten ve Ehlisünnet itikadından ayrıldığına dair bir suçlama da çıkarılabilir. Eğer bu yorum doğru kabul edilirse, Şeyh Safî'nin halefleri arasında açıkça Ehlisünnet inancından yüz çeviren ilk kişinin Cüneyd olduğu sonucuna varılabilir.

6 Belirtmek gerekir ki, merhum Muhammed Muhit Tabatabai (1345, ss. 725-726) de bu yargılama sürecini eksik bir şekilde aktarmıştır. Biz burada, onun çevirisinden yararlandık; ancak aynı zamanda bunu *Künûzu'z-Zeheb* kitabında yayımlanan metinle karşılaştırarak eksiklikleri tamamladık ve bazı değişiklikler yaptık.

7 Burada, *Künûzu'z-Zeheb* adlı eserin müellifi, Şeyh Cüneyd'in Kilis ve Antakya'daki varlığı hakkında, daha önce açıklanan bilgileri detaylandırmıştır.

8 Devât-dâr, bazı İslâm devletlerinde başlangıçta hükümdarın yazı takımı (divit) sorumlusu olarak görev yapan bir saray görevlisidir. Zamanla, bu unvan daha geniş yetkilerle çeşitli önemli görevleri ifade etmeye başlamıştır (Çevirenin notu).

karşı çıkan herkese karşı savaşmaya hazır olduğunu bildirdi. Bu sırada, Türkmen emirlerinden İbrahim b. Gazi, Cebel-i Akra'da öldürüldü. Bunun üzerine, bu meseleye ilişkin bir değerlendirme yapmak için bir meclis toplandı. Meclis sırasında, Halep Valisi, Halep'te ikamet eden Şeyh Muhammed b. İdris Erdebilî'yi çağırttı. Daha önce Erbil'de yaşayan bu kişi, Halep'e göç etmişti. Şeyh Cüneyd, onun kız kardeşiyle evlenmiş, ancak bu ilişki tartışma ve boşanmayla sonuçlanmıştı. Bu durum, ikisi arasında düşmanlığa yol açmıştı. Şeyh Muhammed meclise geldiğinde, kendisine Şeyh Cüneyd hakkında ne düşündüğü soruldu. Muhammed şöyle cevap verdi: "Geçmişte onunla bir husumetim oldu. Bu nedenle, onun hakkında söylediklerim güvenilir kabul edilemez." Ardından meclisten ayrıldı. Mecliste bulunanlar, onun bu tutumunu faziletli bir davranış olarak övdüler.

Bu sırada, Şeyh Abdülkerim'den bir mektup ulaştı. Mektupta, Şeyh Cüneyd'in Şa'şa' mezhebine mensup olduğu ifade ediliyordu. Ardından, Şeyh Bekreci'den gelen bir başka mektupta, Cüneyd'in cemaatten ayrıldığı ve çeşitli ithamlara maruz kaldığı bildirildi. Bu durum üzerine, Şeyh Şemseddin Eyyûbî ve Emir Fahreddin b. Aglubek, Cüneyd hakkında bir fetva hazırlanması gerektiği hususunda anlaştılar. Hazırlanan fetva, meclisteki âlimlere sunuldu ve her bir âlimden bu meselede görüşlerini yazmaları istendi. Bu esnada, onlara şöyle dedim: (kim dediği metinde zikredilmemektedir?) "Bir kişinin giyabında ve ikamet ettiği yerin dışında bir hüküm verilmesi talep edilirse, o kişi çağrılmamalıdır. Eğer onun bir temsilcisi varsa, temsilci doğrudan çağrılmamalı; önce onun niyeti ve maksadı öğrenilmelidir. Temsilcinin, ona bir mektup yazarak uzaktan çağırması daha uygun bir usuldür. Bu yöntem, meselenin selameti açısından daha faydalıdır. Bu sözlerden sonra, gece boyunca hızlıca çalışarak yazdıklarım bu metne eklendi." Şemseddin b. Şemmâ da metne bir not ekledi ve Şeyh Cüneyd'e yöneltilen suçlamaları reddetti.

Halep Valisi Canım'ın hazinedarı olan Yusuf isimli kişi, fetvayı alarak Sermin şehrine götürdü. Orada, fetvayı bir mızrağın ucuna asarak, "Bu kişi öldürülmesi caizdir ve bu, âlimlerin fetvasıdır." diyerek ilan etti. Bu sırada, Şeyh Cüneyd, bir elçiye Halep Kalesi'nin yöneticisi olan Kâsım b. Kaşâşi'ye gönderdi. Elçi, Cüneyd'e yöneltilen suçlamaları reddederek onun masumiyetini dile getirdi. Daha sonra elçi, Şeyh Şemseddin b. Şemmâ'ya giderek yardım talep etti. Şeyh Şemseddin, Cüneyd'e şefkatle yaklaşım destek oldu. Ancak bu çabalar sonuç vermedi; halk, Şeyh Cüneyd'in üzerine yürümek için harekete geçti. Ramazan Bayramı gecesi, taraflar arasında bir savaş meydana geldi. Bu çatışmada her iki taraftan da kayıplar yaşandı. Olayların ardından, Şeyh Cüneyd, Acem diyarına (İran) dönerek oraya yerleşti. Ancak, orada bazı hükümdarlara karşı isyan etti ve bu süreçte hayatını kaybetti. Buna rağmen, bazı müritleri onun hâlâ hayatta olduğuna inanmaktadır." (Sıbt İbnü'l-Acemî, 1418/1997/2, ss. 282-284).

4. Şemseddin b. Şemmâ Kimdir?

Tarihî olayların seyrinde görüldüğü üzere, Şeyh Cüneyd'in yargılandığı mecliste, yalnızca İbn Şemmâ, ona karşı gönül birliği göstermiş ve bir nevi müdafaasında bulunmuştur. İbn Şemmâ'nın hayatına ve manevî yolculuğuna bir nazar, onun Şeyh Cüneyd ile kurduğu bu yakın ilişkinin sebeplerini daha iyi idrak etmemize vesile olabilir.

Sahavî (ö. 902 H), İbn Şemmâ'nın isim ve nesebini şu şekilde zikretmiştir: "Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Ahmed Mücahidî Eyyubî Hamevî Halebî Şafîi Sûfî." Ona nispet edilen "Eyyubî" lakabı, soyunun Selahaddin Eyyubî'ye dayandığını ifade etmektedir. Bu sebeple, zaman zaman "Mücahidî Eyyubî" yerine "Salahî Eyyubî" nispetiyle de anılmıştır (Sahavî, 1412/1992/9, s. 142).

İbn Şemmâ, 791 Hicrî yılında Hama şehrinde doğmuştur. Çocukluk döneminde, babasıyla birlikte Mısır'a seyahat etmiş ve orada dönemin büyük âlimlerinden dinî ilimleri tahsil etmiştir. Yine Mısır'da, 803 Hicrî yılında, tasavvuf yoluna girmiştir. Bu yola intisabı, meşhur sûfilerden Burhaneddin İbrahim Selmasî (İbn Bakkal olarak da tanınır)⁹ aracılığıyla gerçekleşmiştir. Burhaneddin İbrahim Selmasî ise tasavvuf eğitimini, 743 Hicrî yılında Tebriz'de, Cemaleddin Abdullah Acemî'den almıştır. İbn Şemmâ, ayrıca Ziyettin Ebubekir Hâfî ve diğer bazı tasavvuf şeyhleriyle sohbet etme şerefine nail olmuştur. Hırkasını, hırka nispeti İbn Arabî'ye ulaşan Saadeddin Sûfî'nin elinden giymiştir. 830

⁹ İbn Şemmâ'nın yazdıklarına göre, bu kişinin tarikat silsilesi Necmeddin Kübrâ'ya ulaşmaktadır (Sahavî, 1412/1992/1, ss. 187-188).

Hicrî yılından itibaren, Halep'i ikametgâh olarak seçmiş ve burada müritlerini terbiye ve irşat ile meşgul olmuştur (Sahavî, 1412/1992, s. 142).

İbn Şemmâ, eserleriyle tanınan bir sûfî olup, aynı zamanda şiiirler kaleme almıştır. O, teorik tasavvuf alanında İbn Arabî'nin takipçilerinden biri olarak bilinmektedir. Hayatının son yılında, Halep'te ortaya çıkan bir salgın hastalık nedeniyle ailesindeki tüm bireyleri kaybetmiştir. Bu büyük musibetin ardından, Hicaz'a gitmeye karar vermiştir. 863 Hicrî yılında, Mekke'de vefat etmiş ve cenazesi, Baki Mezarlığı'na defnedilmiştir (Sahavî, 1412/1992, s. 143).

Belirtmek gerekir ki İbn Hanbelî, Halep'te yaşayan bir sûfî şeyhi olan Seyyid Alâeddin Ali Acemî Hezzâzî'den bahsetmiştir. İbn Şemmâ, bu zata büyük bir bağlılık duymaktaydı. Bu sûfî, 863 Hicrî yılında vefat etmiş ve cenazesini İbn Şemâ yıkayıp defnetmiştir (İbn Hanbelî, 1972-1974/1, s. 924).

İbn Hanbelî'nin yazdığına göre, Seyyid Ali Acemî Hezzâzî'nin düşmanlarından biri, her nerede bulunursa bulunsun onun için "Kasîde-i Bekriyye"yi okuması için birini görevlendirmişti. Bu kişi, özellikle şu mısrayla ona hitap ediyordu: "Bi-hakkı Resûlillah hubb-u Ebî Bekr" (Allah Resulü hakkı için, Ebû Bekir'e sevgi). Seyyid Ali Hezzâzî ise her zaman birinci halife olan Ebû Bekir için Allah'tan razılık dilemekteydi. Bir gün, topluluğa hitaben şöyle dedi: "Kim Allah'ı ve Resul'ünü seviyorsa, lütuf ve cömertliğinden meddaha bir ihsanda bulunsun." Oradakilerin hepsi ona ihsanda bulundu. Daha sonra şöyle ekledi: "Bunu benden duyun ve başkalarına aktarın: 'Gerçek bir şerif (seyit), asla Sünnî olamaz.' Bu söz, halk tarafından İbn Şemmâ'ya iletildi. Ancak o, Hezzâzî'yi kınamak bir yana, aksine ona itiraz edenleri ve eleştirenleri azarlardı (İbn Hanbelî, 1972-1974/1, s. 924). İbn Şemmâ'nın tasavvufî eğilimleri ve yukarıdaki meseledeki müsamahakâr tutumu, onun Şeyh Cüneyd-i Safevî'yi savunurken gösterdiği sempati ve gönül birliğini açıklayabilir.

5. Şeyh Cüneyd'in İbn Şemmâ'ya Yazdığı Mektup

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.

Muhterem, azametli, kerem sahibi Şeyh, Şeyh Şemseddin İbn Şemmâ!

Yüce Allah, Hz. Muhammed ve onun pâk Ehlibeyti hürmetine, sizin dünyadaki hâlinizi güzel ve ahiretinizi mamur eylesin. Âmin! Ey Rabbim, kabul eyle, âmin!

Bilinsin ki, sizin tarafınızdan bazı tüccarlar bize geldiler. Onların arasında, Selim Ebû Zeytûn adında bir zat vardı. Bu kişi, sizin şerefli zatınızın, kendisine bizim yanımıza gelmesini emrettiğini söyledi. Amacı, bizim sözlerimizden bir şeyler öğrenmek, hâlimizi anlamak ve üzerinde bulunduğumuz yolu idrak etmektir. O kişi, sizin buyruğunuza itaat etti ve kendisine söylediğiniz her şeyi yerine getirdi. "Allah, dilediğini doğru yola iletir." O, gördüklerini size aktaracak ve işittiklerinden sizi haberdar edecektir. Sizin gibi emin bir zata, bizim hangi inanç üzere olduğumuz mahfi kalmaz. "Veliniz ancak Allah'tır. O, ölüleri diriltir ve her şeye hakkıyla gücü yetendir." Ancak, bizim hakkımızda yayılan ve size ulaşan, ibadetleri terk ettiğimiz, farzlarda gevşeklik gösterdiğimiz -Allah'a sığınırız- ya da haramları işlediğimize dair söylentilerle ilgili olarak şunu bilmelisiniz ki, hiç kimse masum değildir; yalnızca Allah'ın peygamberler ve velî kulları arasından masum kıldıkları hariç.

İmandan sonra küfür, hidayetden sonra sapkınlık olur mu? Allah Resulü -Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun- yüzü güneşten daha parlaktı ve her geçen gün bir öncekinden daha nurluydu. O, insanları göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'a ibadete ve kendi elleriyle yonttukları putların yok edilmesine davet etti.

Ancak, onların kötü huyları ve nefsânî alışkanlıkları, Peygamber'in şeriatına uymalarına ve onun yoluna tabi olmalarına engel oldu. Kendi elleriyle yaptıkları bu heykellere ve şekillere duydukları alışkanlık, onları hakikate karşı körleştirdi. Ellerine geçirdikleri güç ve kalplerini kuşatan kibir, hidayet yoluna girmelerine mâni oldu.

Ve Allah, bunun örneklerini Yüce Kitabı'nda misallerle açıklamıştır. Nitekim İblis'in kıssasında şöyle buyurulmuştur: "Ben ondan (yani Âdem'den) daha üstünüm; beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın." Yine, Firavun'un Hz. Musa'ya söylediği şu sözlere işaret edilmiştir: "Biz seni küçük bir çocuk iken aramıza alıp büyütmedik mi? Hayatının yıllarını içimizde geçirdin".

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "İnsanın özü, dilinin altındadır." Kur'ân-ı Kerîm de bu manaya işaretle şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Bir topluluk, başka bir topluluğu alaya almasın. Belki de alay edilenler, kendilerinden daha hayırlıdır." Görüldü ki, Hz. Muhammed -Aleyhisselam-, güvenilir ve hak üzere olan bir peygamberdi. Ancak, o dönemde putperestler ve Kureyş'in ileri gelenleri, onun akıl ve hikmetini anlamaktan aciz kalmışlardır. Onun üstün aklını küçümsemiş, hafife almışlardır. Kendisine bazen "deli", bazen de "kâhin" isnadında bulunmuşlardır. Onun üzerine indirilen ve belâgatte eşsiz olan Kur'ân-ı Kerîm'i ise "şiiir" olarak nitelendirmişlerdir.

Hakkında mahfi kalan ve dünya ehline açık olmayan bir konuda yanlış bir söz söyleyen kimseye yazıklar olsun! Bu ümmetin Peygamberine isnat edilenler -ki daha önceki peygamberlere de benzeri isnatlar yapılmıştır- dile getirilirse, o kişi ne büyük bir musibete düşmüş olur! Hele ki benim gibi birinin, bu benzersiz "şa'şa" durumunun ortaya çıktığı cahil bir toplum arasında bulunması!

Her biri, bana ne şer'î hükümlere ne de sağduyuya uygun olan iftiralar atmaktadır ve dönemin duyguları ve vicdanı bile onları bu sözlerden alıkoymamaktadır. Üstelik bu sözleri nakledenler, beni ne görmüş ne de sözlerimi duymuş kimselerdir. Oysa Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve Resulüne götürün." Allah'a götürmek, Kur'an'a uymaktır; Peygamber'e götürmek ise, şeriata bağlı kalmaktır. Yine buyurur: "Hak'tan sonra sapıklıktan başka ne vardır? O hâlde nasıl oluyor da çevriliyorsunuz?"

Ben, Kuran ve Sünnete bağlı bir adamım; Kur'an konusunda her anlayandan daha derin bir kavrayışa sahibim; şeriat konusunda ise her uzmanı geride bırakırım. Kim bu konuda şüphe ederse, öne çıksın ve kendini ispatlasın. Geçelim; Allah, sizin mükâfatınızı artırıp bereketlendirsın.

İslam ümmeti, yeryüzünde zuhur edecek olan Mehdi konusunda ihtilaf etmiştir. İsnâaşeriyye (On İki İmam Şiası) mezhebi, Mehdi'nin ancak Hasan el-Askerî'nin oğlu olacağını söylemektedir. Onlara göre bu, sahih hadislerde ve güvenilir rivayetlerde delillerle desteklenmiştir. Bunlardan biri de Peygamber'in aleyhisselâm şu sözüdür: "Benden sonra halifelerim, Benî İsrail'in nakîbleri (öncüleri) sayıncadır." Ve o nakîbler, on iki kişiden ibarettir. Ve Allah Teâlâ şöyle buyurur: "İsrailoğullarından söz almış ve aralarından on iki nakîb göndermiştik." Nakîbler, her Ulü'l-Azim peygamberin halifeleridir. Aynı şekilde, Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) halifeleri de on iki kişidir. Rivayet edilir ki, Peygamber Efendimiz, Fatıma Zehra'nın oğlu Hüseyin b. Ali'ye bakarak şöyle buyurdu: "Bu oğlum, bir imamdır. O, imamın oğlu, imamın kardeşi ve dokuz imamın babasıdır. Bu dokuzuncu imam ise onların Kaim'i (Mehdi'si) olacaktır." Bu konuda bu şekilde birçok tartışma ve delil bulunmaktadır. Ancak bunların tümünü burada aktarmak mümkün değildir.

İsnâaşeriyye'ye göre, Mehdi'nin uzun ömrü, kıyamet gibi bir olaydır ve bunda bir gariplik yoktur. Bunun aksine, Müslümanların çoğunluğu, onun vefat edip atalarına kavuştuğunu ve uzun ömrünü imkânsız gördüğünü söylemektedir. Çünkü o, Hz. Muhammed aleyhisselâm ümmetindedir ve bu ümmetten hiç kimse böyle uzun bir ömre sahip olmamıştır. Zira o, 255 Hicrî yılında doğmuş ve 861 Hicrî yılında yaşı 606'ya ulaşmıştır. Şu ayet hatırlanmalıdır: "Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla kadirdir".

Allah hem Salihlerden hem de fasık kimselerden bazılarına uzun ömür vermiştir. Salihler arasında Hz. Hızır, Hz. Nuh ve Hz. Şuayb gibi isimler bulunmaktadır. Fasıklar arasında ise, rivayetlere göre Deccal ve önceki zamanlarda yaşamış diğer bazı kişiler yer almaktadır. Müslümanların çoğunluğu der ki: Uzun ömür, önceki ümmetler arasında meydana gelmiştir, ancak son zamanda gelen bu ümmet (âhir zaman ümmeti) arasında böyle bir durum yaşanmamıştır. İsnâaşeriyye ise şöyle der: Eğer böylesine faziletli bir kişi (Mehdi) uzun ömürlü olduysa ve bu, bu ümmetin genel kurallarına aykırı bir durum gibi görünüyorsa, bu da Allah'ın kudreti dâhilindedir. Allah her şeye kadirdir. Bu durum, ilahî kudretin bir tezahürüdür. Bu, onun atalarının mucizelerinden biri olarak kabul edilir. Böyle bir durum, Allah'ın kudreti açısından mümkün olduğundan, imkânsız olarak görülmemelidir.

İsnâaşeriyye der ki: O (Mehdi), âhir zamanda zuhur edecek olan kimsedir ve onunla birlikte Hz. Hızır yeryüzündeki seyahatinden ve Hz. İsa gökyüzünden inecektir. Ancak bu görüş, mükelleflerin (iman ve amel açısından) sınanmasının geçersiz olmasını gerektirir. Çünkü imtihan (tekellüf), ancak Mehdi'nin, Muhammed aleyhisselâm gibi, yardımcısız kaldığında mağaraya sığınan bir zayıflık hâliyle gönderilmesiyle anlamlı olur. Eğer Mehdi'ye, onun gücünü ve azametini destekleyen Hz. İsa

ve Hz. Hızır eşlik ederse, imtihanın (tekellüf) doğruluğu mümkün olmaz. Zira bu durumda ümmetin iyi ve kötöleri birbirinden ayırt edilemez. Çünkü onun destekçilerinin kudreti ve ihtişamı karşısında mükellefler gözünde Mehdi'nin azametiyle herkes ona itaat eder. Dolayısıyla, Mehdi'nin bu ümmetin önderi olarak, Muhammed aleyhisselâmdan daha güçlü bir şekilde zuhur etmesi caiz değildir. Eğer durum böyle olursa, akıl gereği, Mehdi'nin İsnâaşeriyye inancına uygun bir şekilde ortaya çıkmaması icap eder. Bunun yerine, Mehdi'nin yeryüzündeki durumu zayıf ve yardımına ihtiyaç duyan biri olarak zuhur etmeli ki, ümmet arasında imtihan (tekellüf) doğru bir şekilde gerçekleşebilsin. Ve bu kadarıyla yetiniyoruz.

Allah, sizi kendi lütfu ve inayetiyle sevdiğiniz ve tercih ettiğiniz şeylere muvaffak kılsın, inşaallah Teâlâ. Ve sallâllâhu alâ Muhammedin ve Âli Muhammed" (Sıbt İbnü'l-Acemî, 1418/1997/2, ss. 286-289).

Kaynaklar / References

- Cebeciođlu, E. (1999). "İbn Bezzâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 19 ss. 378-379.
- İbn Bezzâz Erdebîlî, Derviş Tevkeli b. İsmail. (1376/1997). *Safvetü's-Safâ*. Gulam Reza Tabatabai Mejd (Ed.). Zeryab Yayınevi.
- İbn Hanbelî, Muhammed b. İbrahim el-Halebî. (1972-1974). *Dürerü'l-Habeb fî Târîh Ayân Haleb*. Mahmoud Hamad el-Fahourî ve Yahya Zekeriya Abbâra (Ed.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kesrevî, Ahmed. (1321). *Şeyh Safî ve Tebâreş*. Çaphane-i Peyman.
- Muhit Tabatabai, Muhammed. (1345). "Safeviyye ez Taht-i Pust-i Dervîşî tâ Taht-i Pâdşâhî", *Vahîd*, Sayı 33.
- Mücîruddin el-Hanbelî, Abdurrahman b. Muhammed. (1983). *El-Ünsü'l-Celîl bi-Târîhü'l-Kuds ve'l-Halîl*. Mektebetü'l-Muhteseb.
- Rahmeti, Muhammed Kazım. (1389/2010). "Ez Lâ be-lâyı Fehâris," *Peyâm-i Baharistan*, Cilt 2, Sayı 10.
- Öngören, R. (2008). "Safiyyüddîn Erdebîlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, ss. 476-478.
- Sahavî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman. (1412/1992). *ed-Dev'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi*. Dârü'l-Cil Yayınları.
- Sıbt İbnü'l- Acemî, Ahmed b. İbrahim el-Halebî. (1418/1997). *Künûzu'z-Zeheb fî Târîhi Haleb*. Şevkî Şath ve Fâlih el-Bekûr (Ed.). Darü'l-Kalemü'l-Arabî, Baskı 1.